

dául a betörők esetében), vagy ha igen, olyanok, akik a kapcsolatra alkalmatlanok, akikkel a viszony nem egészen emberi, akik a legjobb esetben is menthetetlenül kicsúsznak kezük közül, akiket képtelenek megtartani: olyanok, akikkel a korai kapcsolatok minden kínja és fájdalma megisméülődik.

„Az elég jó anya” hebehurgyának látszó fogalmát Donald Winnicott angol gyermekgyógyász és pszichoanalitikus definiálta. Elég jó az az anya, aki a gyermeket úgy gondolja, hogy annak egyéni igényeihez és fejlődési tempójához elegendő pontossággal igazodik; ennek révén a gyermek szükségszerű csalódásai mindvégig az általa elviselhető mértéken belül maradnak, és az ép fejlődés húzóerejeként hatnak. A törésszerű csalódások, a gondoskodás tartós, súlyos pontatlanságai, elégtelenségei viszont olyan hatások, melyek törényszerűen vezetnek a súlyos személyiségzavarok, a kriminalitás felé. Az elég jó anyai gondoskodás hiányának hatását csakis a kellő időben érkező, elegendő mértékű személyes gondoskodás ellensúlyozhatja.

Ma ezek a gondolatok közvetlenül aktuálisak. A pedagógia, a fejlődéslélektan, a pszichiátia egybehangzóan és régóta kimutatta az intézei nevelés minden szempontból való hátrányait és káros voltát a családi vagy nevelőszülői rendszerhez képest. Személyes érdekeken alapuló poliükai ellenállás teszi hosszú ideje lehetetlenné az aránytalanul költséges és kimutathatóan káros gyermekvédelmi, nevelőotthoni rendszer lebontását.

Kapitulálunk?

Cserne István

Kardos Sándor–Jávor István–Kováts Albert–Kenedi János–Pető Iván–Vági Gábor: „Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van”
Hétorony Könyvkiadó, 1989. 385 oldal, 195 Ft

A

JELENTÉS

Jelentem hogy tárgyban nevezett egyének tevékenységét T 3/b hálózat vizsgálta melynek során a következőket állapítottam meg.

Nevezettek birtokába jutott 1946–1957-ig időszakból származó vegyes dokumentumok kiadási előkészületét 1989. febr. 23-án jelentettük, mikor a készanyag példányt megszereztük „Előszóval” együtt. Utóbbi szerint nevezettek egy dunántúli városban élő barátjukról kapták az anyagot, akinek akkor elhalt apja gyűjtötte. Mivel hogy különféle minisztériumok panaszirodáin dolgozott. (Feladat még. nevezettek dunántúli kapcsolatait, elhalt gyűjtő küléte? illetéktelen hiv.irat használat ill. eltulajdonítás alapos gyanúja!) Nevezettekéről részletes inf. a szem.anyagokban neveik alatt (különösen Kenedi, Pető! akt.pol.tev.). Készanyagban áthúzott és áttört nevek azonosítása folyamatban. (Az eredeti 30 lvs dok.anyagról sajnos nincs másolatunk. Különben nem minden nevet változtattak meg, pl. Rákosi, Kádár elvtársé!) F.év febr. jelentésünkre visszajelzés nem történt, ezért az anyag f.őszén megjelent (Hétorony kiadó – csatolva). Legutóbb azt az irányelvet kaptuk hogy tartalma nem érdekes (Rákosi rendszer bírálata és fofóanyag) vizsgálni azt érdemes hogy az elhalt gyűjtő egyén (ill. fent nevezett Petőék, Kenediek valamelyike) kapcsolatba lépett-e a jelentések valódi szereplőivel és pol.személyi támadásra (ezzel az eszközzel inkább műlőpjünk hamarabb!) ill. perurafelvételi kártalanítás céljára átadott-e iratkópiákat eredeti neveikkel? Várhatók-e ilyen értelmű lépések.

Mellékelten csatolom (T 3/b.21. tegnap küldte) a kiadványról nyilvánvalóan publ. szándékkal készült ismertetőt mely még nem történt meg. (B melléklet, Feladat: szerző leinf.)
1989. nov. 7. díke

B

DAVAJ BOYSZOLGÁLAT

Elképzelem, hogy a kötet közreadói meglehetősen konspiratív körülmények között találkoznak – ahogy előszavukban leírják – „egy dunántúli városban élő” barátjukkal, átvesznek tőle harmincnyolc dokumentumot, amelyet a barát „akkoriban elhunyt édesapja” különféle magas hivatalok munkatársaként 1953 és 1957 között szerzett, megfogadják, hogy a nyilvánvalóan „szabálytalanul” egybegyűlt (mondhatni: titokban kilopott) iratok pontos eredetét és gyűjtőjének nevét homályban hagyják, s mielőtt kincsüket mások elé tárják, személyiségvédelmi okokból gondosan átugazítják a személy-, intézmény- meg helységneveket – és visszagondolok keserű éveinkre.

1984-et írtunk, vagy mást, akkortájt. Amikor eljárunk az izgis „titokba”. Amikor irato-

kat dugtak az orrunk elé „de csak behunyt szemmel olvasd!” felszólítással. Amikor diszk-rét kutatások folytak, fedőcím alatt, beszámolóban megnevezhetetlen témákban vagy magánprogramként. Amikor eltértek ugyan a vélemények a konspirálás szükségességéről, a publikálhatóság határaitól, az első és a második nyilvánosság használatáról, de senki sem tudta, mi lesz, ha ez az idő hirtelen véget ér, és meg kell majd mutatni, mi van az íróasztal-fiókokban.

Mert jön a konjunktúra. És annak ellenére is, hogy jön a konjunktúra. A leleplezési kampány, a dokumentum-, memoár- és riportkönyváradat, a hiteles, csúsztatott, megformált, odakent, olvasóra vágyó vagy pénz-sóvár írásművek raktárakat és aluljárókat elöntő, a könyvkiadást eldugaszoló, zavaros, hordalékos özöne. Amelyből – féltő volt – talán egyáltalán nem bukkannak majd ki a mértékadó bóják. Mert ha megszületik és megérlelődik is ezekre az új, zsúfolt évekre egy-egy értékes mű, az olyan aggályosnak bizonyuló (idő)igényességgel, a bombaszükülettől való olyan irtózással terheli majd meg önnön megjelenésének piaci esélyeit, hogy lekési a divathullámot, és a dömping leszálló ágának perifériáján lehet már csak szerven bójává.

Az általános tájékozódási zavarok közepete ez történt a „HOL ZSARNOKSÁG VAN, OTT ZSARNOKSÁG VAN” című könyvvel is. Pedig alapmű, a maga nemének remeke. El lehetne gondolkodni azon, hogy az Illyéstől kölcsön-zött című kötet mennyiben „kompozíció a híres vers témájára”, hogy miképpen dokumentálja azt, amikor a pórusokba is beleivódik a zsarnokság, amely ellen védekezhetünk ugyan – kinek mekkora ellenállásra futja –, de megszabadulni tőle csak teljesen és véglegesen lehetséges, mert a szabadságnak semmiféle törtrésze nem létezik. (Észünkbe juthat, hogy ez a szóban forgó könyvet megalkotó szabadságra is vonatkozik, a szerzők nem is voltak tekintettel még a nyolcvanas évek második felének lazuló publikálási „illem-szabályaira” sem.) E kötet alkotói azonban a hatalmi önkényről szóló más művekhez meg a dömpinghullám kiadványaihoz képest nemcsak „újat tudnak mondani”, hanem teljesen előlről kezdik a világos beszédet, az eredeti alapszövegeknél és a korszak igazi arcvonásainál. Munkájuk messziről kirí a szimplán

antikommunista átkozódások mai áradataiból, annál kínosabban szembesíti viszont a mindenkor hatalomgyakorlót és alattvalót a szenvtelenségükben is árulkodó történelmi tényekkel. A privát történelem könyörgőlevele nék aláztos szófordulataitól, a fényképen átsuhanók riadt pillantásától a transzparens vagy szobor formájában is megtestesülők órakulumaig.

Nyilván a szerzőcsapat tagjainak érdeklődéséből is fakadt a megformálás eredeti odate, az, hogy a könyv két, egymással egyenrangú részből áll: az első a dokumentumgyűjteményt tartalmazza, a másik pedig szenzációs fényképalbum. Mindkét „könyv” önállóan is „olvasható”, saját szerkezetük és mondandójuk van, s a fotók egyáltalán nem csupán illusztrációk.

Az igen szépen tipografizált szöveges könyv szerkesztési elve egyszerűen az időrend (az első dokumentumcsokor 1946-ból, a nyolcvannegyedik 1956–57-ből való), a műfaj azonban mégis új találmány, mert ugyanahhoz az ügyszöveg általában több, A, B, C...-vel jelölt, különböző típusú irat kapcsolódik (a panaszos levéltől a besúgóji jelentésen át a hivatalos jegyzőkönyvig), izgalmasan váltakozó nézőpontokat kínálva a „dossziékat” forgató olvasónak.

A gyűjtemény egyik szálát az ipari-vállalati személyné és hatósági irategyüttesek képezik. Megtaláljuk itt a névtelenek feljelentőleveleit egy-egy üzem portáján uralkodó állapotokról vagy a káderviszonyokról (X „*jobboldali németbarát, gestapós volt*”, Y „*a múltban cionisták felé hajlott*”, Z „*igazgatói hatalmával visszaélve kísérte meg szerelmi viszonyt folytatni*”) ugyanúgy, mint a hivatalosok jelentéseit egy-egy kiszemeltéről. („*Politikai szempontból megbízhatatlan... Kémgyanús elem... Erősen polgári bedőlöttségű. Szenális. Opportunistá magatartású politikai kérdésekben, egyebekben agresszív.*”) „*Tisztelettel vezetéség*” – fordul az ég felé egy szemrehányóan kérlelő tekintet. „*Panaszkodnak a gyáristák. Meg akik még, szeretnének gyárban dolgozni. És az ólómiait nem tudnak bejutni. És szeretnének egy ikari buszt... Kérem. Szeretellessé Hegedűs Gyula*”

Egymást követik a gyakorlatlan kézzel rótt álláskereső sorok (például a volt cselédlánnyé, aki mint „*demokratikus nő*”, „*Nagy Vezérünk Szólin leányaként*” fáradozna „*az országunk építésén és hejre Alutásán*”) – meg az iparági vezetők, mi-

niszterek egymás közti átíratainak fontolgatásai, hogy mi legyen a kitűnő gyógyszerkutató egyedülálló könyvtárával és szakértelmével, most, hogy a kutatót internálták, avagy milyen sorsot szánjanak a szakmájában országos hírű egykori gyártulajdonosnak, akinek családját a háborúban kiirtották, őt magát pedig 1946-ban háborús és népellenes büntett vádjával, ártatlanul elítélték. Ide lehetne most írni, hogy a Fogaskerékgyár tulajdonosáról, Reisz Donátról van szó – de ezek sajnos fikív neveik. Pedig ahogy a történelemből tudjuk a MAORT-os Papp Simon és a gazdasági koncepciók perék többi áldozatának nevét, ugyanúgy jó volna tudni, hogy a 31. oldalon tényleg a Weiss Manfréd Művek főmérnökéről van-e szó, a 41. oldalon valóban a Chinoint emlegetük-e, s mit képzeljünk a könyvben szereplő Békéscsaba, Győr avagy „Büssü” meg „Vönöck” helyébe. Ezeknek az ügyeknek bizonyos szereplőit valóban nem volna ildomos megnevezni (de a fikatív neveket jelezni kellene), az viszont nem világos, hogy mi szükség van a helység- és intézménynevek következetlen és az olvasó számára követhetetlen megváltoztatására-meghagyására, vagy Köpeczi Béla megnevezésére, de a vallás- és közoktatási miniszter Darvas Vilmosra keresztelésére.

Az iparügyi akták között megtaláljuk például egy „függelék nélküli munkamódszerátadó” vájár panaszát, s előfordul, hogy a gyárigazgató elleni fegyelmi határozatot kiegészítü egy „Mucikám édes!” kezdetű magánlevél, amely a dokumentumválogatás bravúrosan felhasznált darabja, hiszen „Olgi”, aki ezt az üzenetet sebtében papírra vetette, a korszak irodáinak női dolgozóit folklórját önti a lábunk elé, amikor jó tanácsokkal látja el sorstársnőjét, hogy mint sértett miként viselkedjék a főnök szoknyai-személyzeti és más fegyelmi ügyeinek kivizsgálásakor.

Hasonlóan eredeti s a történet tragikomikus jellegét hangsúlyozó szerkesztői megoldás az is, amikor az „A” jelzet alatt egy remek koreai hadijelentés-paródiát találunk, s csak a további iratokból világlik ki, hogy a paródia maga a corpus delicu, az „elvtársi bírósággá” alakuló iskolatanács elé állított gonosztevéfiókák szigorúan megtorolandó diáktrefája. A „G” jelű aktaiban pedig az ügyben először hajlékonynak mutatkozó „Darvas Vilmos” mi-

niszter, alaposabb vizsgálódás után, megfontolva, hogy a fővádlott anyja „különben Rajk László feleségének testvére” (1950 ősze van), arra a megállapításra jut, hogy a bűnös gimnazista „kezdetlől fogva ellenségesen viselkedett”, ezért bűnhődjék csak szigorúan. Az oktatás és a művelődés témakörében bepillanthatunk például a pécsi (?) leánygimnazisták „nyilván a helyi klerikális reakció befolyása alatt” elkövetett iskolakerülésének vagy a városligeti mutatványosok államosításának és kiűzetésének kulisszái mögé is.

A gyűjtemény igen széles irafolyamát képezik azok a levelek, amelyeket egyszerű falusi emberek, nagy bajukban, annak címeztek, akiben a könyörületes, jó királyt vélték sejtetni. A címzett 1953-ig általában „népünk szerelt Vezére Rákosi Elvtárs”, azt követően – „Igazság érzélet ősmerve” – „Nagy Imre elvtárs”, esetleg mindkettő: „Alázatos kéréssel Fordulok a kedves hőrmánzóinkhoz Rákosi Mátyáshoz és Nagy Imréhez is.” A paraszti panaszárakat egyik medrében a szegénység, a kifosztottság, a teljesíthetetlen beszolgáltatási követelések miatti bűbánnal folyik, a másokban pedig minden szó ugyanabba a kérdésbe torkollik: Miért vagyunk mi kulákok, amikor nem is...? Ha választ is olvasunk (ezt persze erre specializált hivatalnokok írják), abban semmi köszönet nincs. Kilóg ebből a sorból az a „Rákosinak és a tobi társainak” szóló levél („névtelenül mert szó igazat belőnk a fejed”), amely, korabeli Tiborc panaszaként, száz sorában egyre csak vádol: a rádió hazudik, mert „elnyomás és kizsákmányolás ez mind most van”, amikor a gyerekek „sejtet se tojást soha nem ehelnek ha kérnek fejbe vágást kapnak”, ilyen sanyargatásra soha példa nem volt, „ez hozta nekünk a kommunizmus”, hogy „elűjtetik a sötétségre tíz gyerekes apának fia és lányát”. „Ez az igazság? Ez a szabacság?”

A tollat ragadó legkeservebb feladata azonban az, amikor hozzátartozójának hollétét kell hogy megtudakolja uralkodójától, ilyenformán például: „Rákosi elvtárs, válaszáért könyörgök... a fiam hol, miért és meddig van letartóztatva”, s él-e még egyáltalán? A férj miért van lecsukva, a testvér miért van kitelepítve, szabadulása után pedig miért nem térhet vissza a lakásába? Hová tűnhetett el 1954 nyarán a kétgyermekes agrónomus? Várhat-e választ Nagy Imrétől az a bibliográfus, aki dachau deportálásából hazatérve kommunista

és egyetemi pártfunkcionárius lett („*miniszterelnök elvtárs talán emlékszik is még rám?*”), de 1950-ben koholt váddal három évre börtönbe zárták („*hazalétemkor tudtam meg, hogy feleségem már két éve halott, s kis gyermekünket idegen elvtársak vették magukhoz*”), s most, 1954-ben állást keres? S mit érezhet az az osztrák határ mellett lakó házaspár, akik fiatalkorú fiuknak egy 1949-es, meggondolatlan határsértés miatt életfogytiglani ítéletét Dobi Istvántól kéri enyhíteni '56 szeptemberében, amikor két hónap múlva ugyanazon a határon ki-be sétálhat, aki csak akar?

Bizony nehéz megérteni „*a közelmúltban végbemenni változásokat*”, nem csoda, ha a kaposvári katonatisztek '56 őszétől '57 tavaszáig többször fordulnak magyarázatért – magához „*Kedves Kádár elvtársához*”. De választ már ők sem kapnak.

S ennek a semmiunomásnak ugyanúgy stílusa van, mint a törleszkedő kérvénynek, a bemószó névtelen levélnek vagy a térdén csúszó panasznak. Ez a „levéltár” nem egyszerűen gyötres- meg szenvedéstörténetek sorozata, hanem arról beszél, hogy a stílus nem téveszt: leképezi az embert, és reprezentálja a hatalmi viszonyt.

Ugyanez még nyilvánvalóbb a fotók esetében, amelyek a közreadók egyrészt a Magyar Távirati Iroda gyűjteményéből, másrészt a mániákus fényképgyűjtő és operatőr, Kardos Sándor Horus Archívumából válogatnak. Ezek a képek nemcsak informatívak és „szépek”, hanem – szándékolatlanul is – árulkodnak a lényegről, groteszk képzettársításokat indukálva a nézőben. Tagolásuk sem időrendi vagy „témakörök” szerinti, hanem szellemi asszociációk eredménye.

A „*fejezetek*” címe egy-egy találó agitprop-jelző, nagyember-idézet vagy irányelv, a legfényesebb gyöngyszemek közül, s ezeket rendre egy mozgalmi dekorációs tanácsadó példarajzai és intelmei díszítik: „*ÉLJEN RÁKOSI Arra ügyeljünk, hogy a léc ne legyen csomós, mert a szélben hordozás közben könnyen elpattanhat*”, „*SZTÁLIN A BÉKE... Alacsony talapzatra szobrot elhelyezni nem szabad*”, „*Vezetőink arcképeinek elhelyezésénél Lenin elvtárs arcképe legyen, ha szemben állunk, balról, Rákosi elvtárs arcképe a középen és Sztálin elvtárs arcképe jobbról*”. A dekorációs jó tanácsok mindig az egyes ciklusok mondanivalójához kapcsolódnak.

A „*Vigyázzunk, kikkel vagyunk egy pártban!*” (e gondolat elválaszthatatlan az üzemi tabló helyes példaképválasztásának problemaükajától) pimaszkodó cím, hiszen az itt következő fotók éppen a párt (és az ország) vezetőiről készültek, igaz, hogy kiselejtezendőknek is bizonyultak. Többségük csak amiatt, hogy éppen ki éppen kivel és mikor látható egy képen: Rajk és Szakasits Révaival és Erdeivel, Gerő Nagy Imrével, a szorongásában mosolyal próbálkozó Szakasits a vele lesajnáló derűvel parolázó Farkas Mihállyal (1949. április), aki egy másik képen Péter Gáborral éppen Kádárt fogja közre, midőn „*a MAVAG zászlót ad az AVH-nak*”. Zúros ügyek. Nem beszélve azokról az előnytelen felvételekről, amikor Rákosi patakokban izzad, és törülgeti magát, vagy vérfagyasztó ábrázattal vizslatja a parlamenti képviselőket a Himnusz alatt.

„*Az egyhangúság elve egyenjogú felek együltműködésének egyedül lehetséges módszere*” – hirdeti a cím a bölcsességet, amely mindjárt szemléletesen ábrázoltatik is hat darab színpadképpel. Ezek egyáltalán nem egyformák (nem sematikusan kell érteni a direktívát!), mert igenis változatos zászló-, drapéria-, zöldnövény- és arckép-elrendezésűek, viszont dialektikus egyöntetűséggel igazodnak – az egyhangúság elvéhez. E gondolat lengi át a fényképeket is, amelyek részint az egyetlen lehetőség közül való választás szabadságának jegyében, részint a békeharcos eggyéforrottság ábrázolásával teszik le a voksot a bölcs elv mellett. Méltóság- teljes komolysággal, mint a fehér köpenyes, alacsony termetű férfiú a „*szavazóurna*” mellett – vagy beletörődő kelletlenséggel, esetleg tettetett lelkesültséggel, mint a röpgyűlésező munkások, akik egy emberként lendítik magasba karjukat. (Esküdni merhetünk rá, nagyon egyetértenek éppen valamivel.)

A „*Nem elég jelszavakat hangoztatni, látni, érezni kell*” című résznek transzparens, arcképtáblák, jelszófeliratok a főszereplői. De nem önmagukban, hanem vagy a jelentésüket fölerősítő – vagy ellenkezőleg, groteszkül hatáskioltó akciók közepette, esedeg így is meg úgy is, egyszerre. Mert szinte eldönthetetlen, hogy már a korabeli fotós is így exponálta, vagy csak most, mi értjük a bornírtság tragikomikus tobzódásaként a felirat és a situáció e találkozásait: a csupa-babos-ruhás asszonymentet a cirill betűs Sztálin-képekkel, a má-

jus elsejésre látványtervezett, vontatott csinadrattát, amely az „SZDP. Jobb oldalának” koporsóját húzza maga után (az elhunyt lába kikandikál), vagy azt a fényképet, amelyen sötét, vedlett téglafal előtt egy lágerlakó kinézetű férfi mutatja társának a táblát: „Munkaverseny a jólét alapja” (vö. „Arbeit macht frei”).

Csőre töltött Lenin–Sztálin-műveket és SZK(b)P-történeteket ragadnak meg spontánul a tzsés-tagok, az újságíró-iskolások és a dorogi bányászok (hátuk mögött a könyvtárpalcok sorozatvetői), Szabad Nép-lepedők pajzsa mögé húzódnak a gyáriak és a leányszállásaiak, hiszen „A Szikra könyv fegyver a dolgozók kezében!”. Szélesebb értelemben pedig, a Rákosi szavait egyenes adásban hallgatók valószínűs radioaktív bomba sugárzásában ülnek. De hogy értsük azt a Révai-idézetet, amely szerint „Fel kell vennünk a harcot a polgári melankólia és a halálhangulatok ellen”? Igazítsuk meg gimnasztorkánkat, s „villany hiányában” fényképezkedjünk a szabadban, együnk jóízűen munkapadról, kenyereszsákból, büféblokkra és fogatlanul egyaránt, ne csüggedjünk, ha éppen nincs munkánk, ha nyolc gyermekünk hiába kér enni, ha meghitt, családi életképünk alá az „újpesti nyomor” felirat kerül, ha éppen kitelepítettek bennünket, vagy ha gyerekkoporsót tartunk csuhészatyorba font karunkon – hiszen a dolgozó nőknek szabnak már a divatházak, néprádiók érkeztek a népboltba, és nekünk púpozzák a fazekakba a zsírt a jókedvű begyűjtők.

„Politikai tárgyú szobrot, domborművet vagy egyéb dísz tárgyat előállítani” ellenben csak engedéllyel szabad. Ez egyaránt vonatkozik a fel szabadulási emlékmű szovjet katonájának búbos kemencényi fejét korrigáló Kisfaludi mesterre, a pizsoárt formázó Zsolnai-gyári élmunkásra és az arról a bizonyos élő modelltől kopasz koponyát mintázó Beck Andrásra. De „ha az ember vidáman él, akkor szaporán megy a munka!”, különösen, ha „munkásaink pihentek a nyáron, s most új lendülettel foghatnak a lennivalóknak”. E biztatón szép gondolatok hatják át a vidáman, de kulturáltan – tangóharmonikaszó mellett – szórakozó munkahelyi kollektívákat, a fürdőruhás, kacér szép lányoknak gitározó-énekző statisztikai hivatali ifjakat, a kulturális seregszemle ölépcsős dalárdaalakzatát és a tornabemutatók szervezett kunsztolóit. De a munka frontjának harcosait is, a sztálin-

városi DISZ-tábori lányokat, a méltóságteljesen térdelő helyzetben csákányozó félpucér bányászt, a szövőndöket, a csillettolókat, a vattásodó növénykékek fölé hajoló ifjú gyapottermesztő párt, sőt a gatyában térdelve ügyködő, egyazon ritmusra mozduló két „munkás újtól” is. S ha a fotós kedvéért vágnak is érdeklődő arcot a gyűlés hallgatói, vagy ha elszundítanak is közben, és ha éppen elaludt is a csecsemő a parlamentű nőgyűlésen, a végén csak „hosszan tartó lelkes, ütemes taps” dukál. De a következetes vasszigor is, amikor meg az dukál – a körüti razzian elkapottaknak, az ávón kihallgatottaknak vagy az ártadanságot tettetők kuláknak. „Pusztuljanak a belső bílangok!” Az ÁVH pedig legyen a munkásosztály ökle, a személyi állomány tartsa magát esküjéhez, és a nők is vegyék ki részüket a rendőri és szabdságharcos kiképzésből!

Az utolsó, abszurd csokor címe Révaitól való: „Vannak, akik a süllődő hajót hagyják el. De mit szóljunk azokhoz, akik a révbe érő hajót hagyják el?” És mit látunk? Ifjúkommunisták ürgeöntési akcióját négy képben, nyomorék gyerekek úttörőavatását háromban, és öt fotográfiát a viharos széllel dacoló pesti járókelőkről. Ez a képszerkesztői talányosság egyébként az egész gyűjteményt végigkíséri. A színpadi kintünetesosztók, másutt meg a rádióhallgatók egyike például (fényképezési perspektívájából következően vagy véletlenül?) egy-egy Rákosi. Szobor képében, de megtévesztően jelenvalóan. A szövőgyári munkásnő gépéből pedig egy fél művezető kukkant ki, ellenőrző tekintete! – a fényképét támasztották oda? fotómontázs? S mi lehetett az alkotói szándék a rendszer ömleplezésének olyan példái esetében, amelyeknek a hivatalos fotográfus személe sem lett volna szabad kerülniük? Mint amilyen a nyomorlakások vackairól felállított pucér gyerekek látványa, vagy a vegyszeres ballont cipelő, cafatokban lógó göncökbe öltözött gyári asszonyoké, akiknek lábujjékán olyan gyanús batyuk dagadnak bakancs helyett, amilyeneket jobbára csak orosz kolhozmukszikon lehetett tapasztalni, télvíz idején.

S végül a tekintetek. Az oktatás alatt álló parasztoké, a sötét gyanakvással néző fonónóké, a pionírlágeri féllábú gyerekeké, a hamis tanút hallgató vádlotté, az ÁVH zászlóavatásán díszőrséget álló nőnemű egyenruhásoké, az ávóesküt harsogó buldogképüké, meg Pé-

ter Gáboré, ahogy kalapáccsal beleszögezi a szalagot a zászlórúdba.

Világos beszéd. Olvasókönyv a zsarnokságról. És sejtelmesen ironikus meg vaskosan szatirikus gondolatfűzés is, egyúttal.

A harmadik fotófejezet utolsó oldalán van egy 1947 februárjában készült kép – a *Locs-pocs Pesten* címet viseli különben –, amely rejtélyes üzenetet hordoz. Esőben tricikliző embert ábrázol, titokzatos rakománnyal, s járműve oldaldeszkáján furcsa, rosszul olvasható felirattal, amit hetekig nem sikerült kibetűznöm, de most már mindent értek: „*DAVAJ BOYSZOL-GÁLAT!*”.

Závada Pál

C

Ui. Főnök, ezt csak neked! Jelentésem készítése közben K. Feri azt mondta: ugyan kit érdekel itt ma már ilyen hülyeség, a kutya se olvassa el. Gondoljak inkább a jövőmre, és a Petőnek juttassam ezt el vagy az MDF-nek, de ne neked. Én erre főnök azt mondtam, hogy ez egy rossz vicc, de Feri jól bírta rohogni rajtunk, ha ez megjelenne holmi lapokban. Hát így állunk.

A KIÁLLÍTÁS

Vágy Gábor számos írást ígért és tervezett a Holmiba; például egy nagy esszét, melyben meguonla volna a magyar dokumentumfilm-gyártás mérlegét. Amibe azonban bele is kezdett, az Kardos Sándor, a kiváló filmoperatőr hatalmas és kis részében megjelenés előtt álló amatőrfénykép-gyűjteményének mellatása lett volna. Ez a gyűjtemény szolgáltatja az alapját a „*HOL ZSARNOKSÁG VAN. OTT ZSARNOKSÁG VAN!*” képeknek is. Az alábbi szöveg – a bírálat elkészült néhány oldala – e könyv keletkezéstörténetét beszéli el.

„A Mesterrel megbeszélted? Akkor találkozunk nyolckor a lyukban.”

Ez egy telefonbeszélgetés részlete 1981-ből, 82-ből, 84-ből.

Így konspiráltunk, konspirálgattunk szerkesztőtársaimmal a sötét nyolcvanas évek ele-

jén. Vagy a nyolcvanas évek sötét elején. (Tényleg, valahogyan mindig ősz volt, nyolckor már minden sötét.) A Mesteren Kardos Sándort értettük, a lyuk a Mező Batthyány téri kijárata volt a föld alatt. Kenedi akkoriban szokott rá a kalapra, könnyű volt meglátni messziről. Különbösen is, mindig ő volt ott először. Utána érkezett Pető Iván, legvégül én. Nyugtáztuk, hogy minden rendben, elindulhatunk. (A telefonokat láncban bonyolítottuk, Kardost mindig csak én hívtam.) Beültünk Pető autójába – egyszer le is cserélte, hosszan tartó együttműködés volt ez –, és ő kivitt bennünket Békásmegyerre. Leállt a ház mögött, s ahogy az árkadók alatt a kapuhoz fordultunk, az üvegfalon át megbámultuk a lakótelepi presszó életét. Bent félhomály volt, piros és zöld fények, meleg akváriumvilág. Be kellene menni egyszer – mondta valamelyikünk –, megtudnánk, mi az őrdögöt csinálnak itt. Mert folyt az élet, a presszó tele volt, bármikor érkezünk. Ebből is szertartás lett idővel: hogy sóvárgunk a békásmegyeri presszó félhomálya után. Be kellene menni egyszer.

Elcinte a kapucengőn csengettük le Kardost; később ez elmaradt, mert az üvegajtó keretét egyszerűen át lehetett lépni – zárva volt, de már nem volt benne üveg. Megtanultuk, hogy melyik emeleten lakik a Mester. Beléptünk a liftbe: pirosra festett fémdoboz, karcolt graffitók, levegőtlenesség, műanyagszag. „Bárhová elvihet” – viccelődünk. És megint a sóvárgás. Hogy bárcsak vinne. Tovább is mehetnénk. Utazhatnánk akár a nyolcadikig. A tizedikig.

Es talán csak halogató szertartás volt az is, hogy találkozásainkat egy könyv összeállításának ürügyén szerveztük meg. Nem volt derűs munka, egy-egy alkalommal egyébként sem lehetett sokat haladni vele. A könyv jónak, egyre jobbnak ígérkezett ugyan, de amíg készült, minden találkozást egy másik készülődés szőtt át, rövid távú, egy estés halogatások, s az egész munka pepecselő bevezetés volt ahhoz, hogy végre kiérdemeljük: Kardos aznap is fényképeket mutat. Nemcsak a találkozók előkészületeinek véletlen szülte szertartásai, nemcsak a mosolygós konspiráció vált lassanként célszerűvé (ahogyan egy babonás modulatról elhiszük, hogy értelme, sőt célja van), hanem a közbeiktatott rutínok, az elmulasztott presszó, meg ahogyan ellen kellett áll-